

Vstanovlennya i funkcionuvannya radyans'koho rezhymu v Zakhidniy Ukraini na pochatku druhoyi svitovoyi viyny (veresen' 1939 – cherven' 1941 rr.) [Establishment and functioning of the Soviet regime in Western Ukraine at the beginning of the Second World War (September 1939 – June 1941)]: avtoref. dys.... kand. istor. nauk. Uzhhorod, 1994. 22 s. 8. Pivovarchuk V. M. Sotsial'no-ekonomichni protsesy u zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (veresen' 1939 – cherven' 1941 rr.) [Socio-economic processes in the western regions of Ukraine (September 1939 – June 1941)]: avtoref. dys.... kand. istor. nauk. L., 2000. 16 s. 9. Derzhavnyy arkhiv Ternopil'skoyi oblasti. F. P-1. Op. 1. Spr. 13. 10. Tam samo. F. R-1833. Op. 6. Spr. 13. 11. Tam samo. F. R-1833. Op. 6. Spr. 3. 12. Tam samo. F. P-1. Op. 1. Spr. 10. 13. Tam samo. F. R-1833. Op. 6. Spr. 23. 14. Tam samo. F. P-1. Op. 1. Spr. 8. 15. Tam samo. F. R-1833. Op. 6. Spr. 11. 16. Tam samo. F. P-1. Op. 1. Spr. 7. 17. Tam samo. F. R-1833. Op. 6. Spr. 21. 18. Tam samo. F. P-72. Op. 1. Spr. 3.

Leonid Kravchuk

RADIANIZATION PROCESSES IN THE TERNOPILSK REGION HOUSE (SEPTEMBER 1939 – JUNE 1941)

In the article on the basis of archival materials analyzed the measures of Soviet power in the economy of the Ternopil region. Sovietization of the Ternopil economy occupied a leading position in the program of the transformation of Soviet power in September 1939 – June 1941. An analysis of the influence of Sovietization processes on the economic development of the region was made.

Key words: Ternopil region, Sovietization, motor transport, railway transport, industry.

УДК 94(477.83/.86)321.64: 329.7 «1930–1940»

Володимир Старка

АГРАРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ 1930–1940-Х РР. У ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

Вивчаючи історію українського селянства, дослідники пізнають загалом історію українського народу. Адже селянство в Україні, становлячи основне ядро української нації, стало і головним творцем її історії. Упродовж 1930–1940-х рр. західноукраїнські селяни були заручниками аграрних перетворень польського, радянського та нацистського урядів. Попри різні методи аграрних реформ, спільним в діях урядовців було бажання максимально використати результати праці сільського населення. В умовах тоталітарних режимів українське селянство плекало надію, що якась політична сила запропонує прийнятний йому спосіб земельних реформ. Однією із таких сил стала Організація Українських Націоналістів (далі – ОУН). Прагнучи залучитися підтримкою широких верств населення, зверхники ОУН не могли оминути насущних проблем сільського населення Східної Галичини, котре потребувало вирішення так званого «земельного питання», спричиненого «земельним голодом» та низькою агрокультурою селянських господарств. Уже в перших програмних документах ОУН серед іншого передбачалося, що господарське життя ґрунтуватиметься на праві приватної власності, при обмеженому державному регулюванні купівлі-продажу землі та розмірів земельних наділів. Також держава мала dbати про розвиток сільськогосподарської кооперації, сприяти підтримці та пристосуванню селянських господарств до ринкових умов, надавати дешеві споживчі кредити, а також dbати про аграрну освіту селян.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів, аграрне питання, Східна Галичина, програмні засади, аграрна реформа, Великий Збір.

Дослідження аграрної історії на сучасному етапі українського державотворення є одним із важливих напрямків історичної науки. За словами одного з активних членів ОУН(б), колишнього командира УПА, В. Кука: «Писати про долю українського селянства впродовж нашої історії означало б писати історію українського народу, бо саме українське селянство, зовсім відмінно від селян багатьох других народів, становило основне ядро української нації, було головним творцем української історії» [4, с. 9]. Реформування аграрного сектора економіки модерної української держави неможливий без врахування попереднього історичного досвіду. Значні напрацювання в сфері теоретичних програм реформування аграрної сфери міжвоєнного періоду, мала ОУН. Прагнучи заручитися підтримкою широких верств населення, теоретики ОУН не могли оминути насущних проблем сільського населення Східної Галичини, котре потребувало вирішення так званого «земельного питання», спричиненого «земельним голодом» та низькою агрокультурою селянських господарств.

Актуальність теми дослідження зумовлена науковою потребою вивчення аграрних ідей ОУН 1929–1943 рр. для вироблення рекомендацій щодо можливих напрямків реформування сучасного

агропромислового комплексу. Адже проблема пошуку оптимальних форм ведення сільськогосподарського виробництва не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Мета статті – дослідити трансформацію аграрних ідей у програмних документах ОУН, їх вплив на життя українського селянства.

Завдання публікації – виявити чинники, що спонукали теоретиків ОУН, до зацікавленням аграрними перетвореннями на українських землях; проаналізувати вплив праць М. Сціборського на формування програмних документів ОУН; дослідити роль соціально-економічних та суспільно-політичних реалій життя українського селянства на еволюцію аграрних ідей ОУН; розкрити практичне втілення в життя аграрних планів ОУН.

До джерельної бази дослідження аграрного аспекту ідеологічної платформи ОУН 1930–1940-х рр. відносяться, передусім, різноманітні офіційні документи, зокрема постанови Великого Збору ОУН, затверджені установчим конгресом у Відні упродовж 28 січня–3 лютого 1929 р. Офіційні тези і постанови наступних Великих Зборів ОУН. Доволі цікавим і різноплановим джерелом із вивчення зазначеної проблематики виступають публіцистичні праці діячів ОУН, доповіді на різноманітних зборах та конференціях, публікації на сторінках періодики.

Соціально-економічні програмні засади ОУН отримали певне висвітлення у науковій літературі. Зокрема, у публікаціях О. Кондратюк [3], В. Панченка [9–11], Б. Кухти [5]. Окремі аспекти ідеології ОУН аналізуються в дослідженнях безпосередніх учасників націоналістичного руху, зокрема, М. Сціборського [16], П. Мірчука [6], З. Книша [2] та В. Кука [4].

Одним із перших провідників та теоретиків революційної боротьби ОУН, хто виклав бачення майбутньої аграрної політики ОУН був М. Сціборський. Ще у 1928 р. в одній із перших статей у часописі «Розбудова нації» він писав, що: «... основою нашої нації є селянство, бо воно є власне найважливішим носієм національних органічних сил, потужності й творчості, тим збірником, звідки черпатиме свою силу й прагнення до розвитку нація-держава» [5, с. 337]. М. Сціборський допускав, що в ході національної революції, можливе часткове відшкодування українським власникам за націоналізовані маєтки. Крім того, потрібно було землю розподіляти таким чином, щоб селянські господарства підтягувалися до рівня міцного середняцького селянського господарства на основі приватної власності на землю для тих, хто на ній працює, оскільки економічний ефект приватновласницького господарства, за підтримки держави, набагато потужніший ніж в усупільненому [5, с. 337]. Зазначені ідеї М. Сціборського мали значний вплив на подальшу ідеологічну платформу ОУН. Бачення аграрної політики М. Сціборського згодом лягли в основу програмних засад діяльності ОУН. Опосередковано це підтверджує один із активних націоналістичних діячів З. Книш: «Ідеології націоналізму не треба було ловити з повітря, вони досить яскраво рисувалися вже як витвір збірної праці націоналістичних організацій та їхньої преси» [2, с. 71].

Аграрну складову ідеології українського націоналізму, найповніше викладено у програмі ОУН 1929 р. Саме її положення зберігали свою значущість упродовж усього міжвоєнного періоду та часу Другої світової війни. Актуальними вони залишалися і у перші повоєнні десятиліття. У постановах Великого Збору ОУН, який тривав упродовж 28 січня–3 лютого 1929 р. у Відні, серед іншого у підрозділі третього розділу декларувалися засади аграрної політики. Зокрема, передбачалося, що «... вивласнення поміщицьких земель має відбуватися без грошового викупу, силою закону, що пошириться на всі землі майбутньої Української держави». Також передбачалося, що на території Східної України влада має внести певні корективи у розподіл землі, котра була конфіскована і розділена в умовах революційних подій. Не оминули в зазначеному документі і питання соціальної стратифікації селян. Власне відомо, що у міжвоєнний період, селянство традиційно поділялося на три економічні стани: багаті, середній клас (так звані «господарі») та сільська біднота. Націоналісти декларували, що майбутня Українська держава дбатиме про забезпечення добробуту селянства шляхом підтримання середнього селянського господарства. Історичний розвиток подій підтвердив, раціональність вибору соціально-економічних пріоритетів ОУН, адже середній клас західноукраїнського села став соціальною базою українського національно-визвольного руху 1930–1950-х рр.

Передбачалося, що господарське життя будуватиметься на праві приватної власності, обмеженим державним регулюванням купівлі-продажу землі та розмірів земельних наділів. Також держава мала дбати про розвиток сільськогосподарської кооперації, сприяти підтримці та пристосуванню селянських господарств до ринкових умов, надавати дешеві споживчі кредити, а також дбати про аграрну освіту селян. Державною залишалася власність на лісові угіддя, крім непридатних для націоналізації чи переходу в комунальні власність.

Проблему аграрного перенаселення окремих регіонів, що було чи не найбільшою проблемою Східної Галичини, планувалося регулювати шляхом «приміщення селянських рештків у національній продукції та відповідно переведеній колонізації» [12, с. 7–8].

Рішення постанов Великого Збору в аграрній політиці ОУН, за твердженням О. Кондратюк: «... за своїм характером були спрощеним викладом аграрної концепції, де не було чіткого роз'яснення, як саме повинні виконуватись пункти вищезгаданої програми» [3, с. 58].

До практичного втілення у життя задекларованих ОУН згаданих програм, упродовж 1929–1939 рр., не дійшло, хоча у Східній Галичині та Західній Волині мали місце підпали маєтків польських землевласників. Також цей період позначився внутріпартійною боротьбою між молодим та старшим поколінням членів ОУН, арештами активних членів ОУН польською владою.

Повернулася до розгляду блоку соціально-економічних планів ОУН під час проведення Другого Великого Збору ОУН у Римі, який тривав упродовж 26–27 серпня 1939 р. Учасники якого, крім теоретичних проектів, запропонували принципи втілення аграрної політики, котрі мали відповідати інтересам селянства. Нова програма аграрних перетворень передбачала поділ сільськогосподарських підприємств на два типи: капіталістично-поміщицькі та селянсько-трудова. Теоретики ОУН вважали, що невеликі господарства не мають майбутнього, оскільки не спроможні навіть раціонально використовувати робочу силу та працювати на рівні споживчих товариств. Тому ратували за орієнтування на підприємства середнього типу.

Розвиток сільськогосподарських підприємств мав здійснюватися на засадах приватної власності на землю, за умови державного регулювання розмірів землекористування. Разом з тим, декларувалося збереження українського поміщицького землеволодіння, проте в розмірах типових для кожного регіону. Передача частини земель малоземельним та безземельним селянам, з державного фонду, мала здійснюватися без викупу.

Аграрні реформи пропонувалося запроваджувати у декілька етапів. Для цього спочатку пропонувалося прийняти земельний закон, згодом до втілення в життя аграрних перетворень залучити сільські громади. Впровадження цих пропозицій мало здійснюватися після глибокого аналізу стану економіки держави, розвитку агропромислового комплексу, рівня аграрної культури селян, продуктивності земель тощо [3, с. 59–60].

Як і рішення Першого Великого Збору, згаданий проект залишився формальним, оскільки на час його проголошення Українська національна держава не існувала де-факто. В ОУН упродовж 1938–1940 рр. тривали складні політичні процеси, котрі привели до поділу організації на дві частини ОУН(м) та ОУН(б). Кожна із політичних фракцій самостійно почали розробляти власні концепції аграрних перетворень. У 1940 р. провід ОУН створив комісію державного планування (далі – КДП) під керівництвом О. Ольжича, котра мала працювати над втіленням теоретичних програмних засад в життя. КДП розробила низку законопроектів для перших днів самостійного життя. Регулюванню аграрного сектору присвячено проект, підготовлений колишнім керівником кафедри сільськогосподарської економіки та громадської економіки Української господарської академії, професором К. Мацієвичем. На думку якого, аграрні перетворення мали орієнтуватися на вільну кооперативну організацію населення [9, с. 50].

Натомість ОУН(б) на той час не змогла підготувати якісних теоретичних проектів. Разом із тим, у квітні 1941 р. фракція С. Бандери провела Другий надзвичайний конгрес у Кракові. У затверджених постановях якого зазначалося, що українська земля має належати українським селянам, ОУН бореться проти: «... насильницької колгоспної системи, за знесення колгоспів, за те, щоб українські селяни самі zorganizували своє господарство й кермували ним, ... за право приватного землеволодіння для селян у межах трудової норми, без права спекуляції землею». Разом із тим, у наступному пункті застерігалось, що під час революційної боротьби ОУН виступає проти руйнування колгоспів. На час боротьби керівництво колгоспами мало перейти виборним революційним комітетам, а реформування колгоспної системи мало відбуватися поступово і планово, відповідно до розвитку економічної і політичної ситуації. ОУН засуджувало самовільне нищення зазначених господарств [13, с. 33–34]. У політичних вказівках, оприлюднених у травні 1941 р., ОУН(б) підтвердила бажання зберегти наявні форми суспільного ладу [9, с. 51].

Початок німецько-радянської війни та проголошення Акту відновлення української державності, дало можливість обом фракціям ОУН реалізувати на практиці задекларовані гасла в сфері аграрних реформ. Так, у місцевій пресі з'явилися публікації, скеровані на роз'яснення основ аграрної політики ОУН. Зокрема, у газеті «Воля Покуття» від 31 липня 1941 р., що друкувалася в Коломиї, у статті «Наша сила в нас самих» зазначалося: «Колгоспи і радгоспи, що є штучними на нашому ґрунті й тому наскрізь шкідливими, будуть ступеневі в державному будівництві скасовані... Висота приватної власності буде залежати від спроможності даної родини обробити якусь кількість землі. Тому націоналістична програма передбачує середнє трудове господарство. ... Державні закони не допускати до надмірного скупчення землі в одних руках або ступеневого роздріблення» [8, с. 211].

В окремих районах Східної Галичини місцеві проводи ОУН взагалі забороняли розпускати колгоспи. Зокрема, революційний провід Стрийського району Львівської області в опублікованому у

«Стрийських вістях», «Заклику до сільських революційних проводів і громадян» проголошував: «Державні господарства (радгоспи) вести, як і досі. Колгоспи працюють нормально. Людей що самовільно залишають працю в колгоспах і радгоспах, передавати Районовому проводу для покарання за саботаж» [1, с. 274].

Політична діяльність ОУН, в умовах нацистського окупаційного режиму, зумовлювала постійні трансформації поглядів націоналістів стосовно аграрних перетворень. Ратуючи за збереження колгоспної системи, агітаційні та похідні групи ОУН(б) потрапили в скрутне становище, адже німецька окупаційна адміністрація також виступала за збереження колишньої системи господарювання і на місці колгоспів створювала власні державні господарства – лігеншафти. Щоб уникнути звинувачення у співпраці з окупантами, всупереч інструкціям Центрального Проводу та постанов Другого Великого Збору, місцеві оунівці розпочали формування окремої аграрної програми для під радянської України. 3 вересня 1941 р. Провід південних українських земель видав інструкцію, котра передбачала приватизацію землі. Згідно із якою, селяни розподіляли землю колегіально, через обрання спеціальних комітетів. Вплив Наддніпрянської України на трансформацію аграрних програм ОУН підтверджував і Є. Стахів: «У соціальному плані націоналісти не мали розробленої концепції, виходячи з засади, що побудова соціального устрою – справа другорядна і на її розв'язку буде час в майбутній державі. Натомість для українського суспільства східних земель це була першорядна справа» [15, с. 53]. Окремі діячі ОУН змушені були констатувати, що без розбудови української національної держави «... нема мови про полагодження життєвих справ українського селянства, в користь цього ж селянства» [9, с. 56–57].

Прагнучи здобути підтримку народу в боротьбі за Українську державу проти німецьких окупантів, українські націоналісти змушені були пристосовувати свої політичні гасла до реалій часу. Зокрема, у постанові другої конференції ОУН, котра відбулася у квітні 1942 р., стосовно аграрної політики зазначалося: «Вважаємо, що т. зв. Німецька земельна реформа в Україні – це тільки політично-громадський маневр захватчика, його мета закріпити свою владу шляхом створення повинності визволення й відвернути український народ від боротьби за свою владу. Німецька земельна реформа цілком не відповідає інтересам українського селянства й народу... У господарській політиці ведемо боротьбу проти експлуатації та чужинецької контролю, ... Творимо власні форми господарського життя... для розвитку суспільної й приватної ініціативи» [13, с. 67].

Подальшим втіленням в життя аграрних реформ на території західноукраїнських земель займалася Українська Повстанська Армія (далі – УПА). Практичним інструментом втілення земельного питання стало розпорядження про впровадження приватної власності на землю, наділення нею українських селян та спільну власність над лісами і водою, підписане 15 серпня 1943 р. командиром УПА К. Савуром. Відповідно до розпорядження на землях, підконтрольних УПА, скасовувалася колгоспна система, а землі колишніх польських колоністів переходили у власність українських селян. Розподілом колгоспного і фільваркового майна мали займатися земельні комісії, вибрані громадськими зборами. Розмір одноосібної земельної ділянки визначався відповідно до можливості її обробити зусиллями родини. Якщо громада не хотіла розпускати колгосп, то така форма господарювання залишалася. Машинно-тракторні станції перебували у спільній власності [14, с. 4–5]. 27 серпня 1943 р. К. Савур видав наказ, у відповідності до якого, усі колгоспні та залишені поляками фільваркові землі мали б бути розділені між селянами і до 30 вересня 1943 р. зорані й засіяні [7, с. 10].

Чергові плани із реформування аграрної сфери ОУН відображено у постановах Третього надзвичайного Великого Збору ОУН, що проходив упродовж 21–25 серпня 1943 р. Передбачалося знищення більшовицької та німецької експлуатаційної системи в організації селянського господарства. Майбутній український уряд не нав'язував селянам якоїсь однієї форми землекористування, при безкоштовній передачі селянам земель колишніх поміщиків, монастирів і церков [12, с. 15–16]. У програмних постановах щодо аграрного питання зазначалося, що ОУН виступає за знищення радянської колгоспної системи, за безкоштовну передачу землі селянам у власність в розмірах середніх господарств, за заборону торгівлі і спекуляції землею [13, с. 108]. Втілення у життя цих програмних засад стримувалося відсутністю національної держави.

Таким чином, аналізуючи програмні засади аграрної політики ОУН, можна констатувати, що в період між Першим та Третім Великими Зборами, фактично за 14 років, соціально-економічна програма ОУН не залишалася сталою та зазнавала постійних трансформацій. Першою причиною змін були політичні розбіжності між двома фракціями: ОУН(б) та ОУН(м). Другим чинником виступали суспільно-політичні та соціально-економічні реалії життя українського населення в умовах радянського та німецького окупаційних режимів. У розробленні концепції аграрних реформ, ОУН опиралася на праці фахівців відповідних галузей, зокрема М. Сціборського. Загалом, у баченні аграрних реформ, ОУН робила ставку на індивідуальні селянські господарства середнього

типу, дотриманні державного контролю за купівлею-продажем землі, а також обмеженні концентрації великих земельних наділів у одного власника.

Список використаних джерел

1. Заклик Українського революційного проводу Стрийського району на Львівщині до сільських революційних проводів і громадян Стрийщини про відновлення громадського життя // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів [Наукове видання] / [Під заг. ред. Ярослава Дашкевича та Василя Кука]. Львів-Київ: Літературна агенція «Піраміда», 2001. С. 274–275. 2. Книш З. Становлення ОУН. К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1994. 128 с. 3. Кондартюк О. Аграрні програмні засади Організації українських націоналістів (1929–1939 рр.) // Розбудова держави. 1997. №3. С. 58–60. 4. Кук В. – «Леміш». Колгоспне рабство. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2005. 267 с., іл. 5. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки. К.: Генеза, 1994. 368 с. 6. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Том 1. 1920–1939. Львів, 2003. 642 с. 7. Наказ у справах виборів місцевих адміністрацій, земельних комісій та введення загального навчання молоді // Літопис УПА. Нова серія. Т. 2. Київ-Торонто, 1999. С. 10. 8. «Наша сила в нас самих» про ставлення ОУН до земельного питання в Україні // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів / [Під заг. ред. Ярослава Дашкевича та Василя Кука]. Львів-Київ: Літературна агенція «Піраміда», 2001. С. 211. 9. Панченко В. Економічна стратегія ОУН 1920–1950-ті рр.: розробка та реалізація. К., 2011. 80 с. 10. Панченко В. Формування націоналістичної концепції аграрного питання Миколою Сціборським. URL: <http://www.uaterra.com.ua/developments/history/modern/Scborskiagro.htm>. (дата звернення: 01.10.2017). 11. Панченко В. Від Першого до Третього Конгресів ОУН: трансформація економічної платформи. URL: <http://www.uaterra.com.ua/developments/history/modern/ounI-III.htm>. (дата звернення: 01.10.2017). 12. Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в дні 21–25 серпня 1943 р. Б.м., 1943. 23 с. 13. Постанови Великого Збору Організації Українських Націоналістів // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Б. м.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с. 14. Розпорядження про впровадження приватної власності на землю, наділення нею українських селян та спільну власність над лісами і водою // Літопис УПА. Нова серія. Т. 2. Київ-Торонто, 1999. С. 4–5. 15. Стахів Є. Роль Східної України у формуванні нових ідейно-політичних засад ОУН-Б // Українська Повстанська Армія в боротьбі проти тоталітарних режимів / Голова ред. колегії Ярослав Ісаєвич, упорядник і відповідальний редактор Юрій Сливка (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Львів, 2004. С. 51–55. 16. Сціборський М. До аграрної політики націоналізму // Розбудова нації. 1928. Ч. 9. С. 332–338.

References

1. Zaklyk Ukrayins'koho revolyutsiynoho provodu Stryys'koho rayonu na L'vivshchyni do sil's'kykh revolyutsiynykh provodiv i hromadyan Stryyshchyny pro vidnovlennya hromads'koho zhyttya [The call of the Ukrainian revolutionary ward of the Stryi district in the Lviv region to the village revolutionary wards and citizens of the Stryj region for the restoration of public life]. Ukrayins'ke derzhavotvorennya. Akt 30 chervnya 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Naukove vydannya] / [Pid zah. red. Yaroslava Dashkevycha ta Vasylya Kuka]. L'viv-Kyiv: Literaturna ahentsiya «Piramida», 2001. S. 274–275. 2. Knysh Z. Stanovlennya OUN [Formation of the OUN]. K.: Vyd-vo im. O. Telihy, 1994. 128 s. 3. Kondartyuk O. Ahrarni prohramni zasady Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv (1929–1939 rr.) [Agrarian Program Principles of the Organization of Ukrainian Nationalists (1929–1939)]. Rozbudova derzhavy. 1997. #3. S. 58–60. 4. Kuk V. – «Lemish». Kolhospne rabstvo [Collective farm slavery]. L'viv: Tsentr doslidzhen' vyzvol'noho rukhu, 2005. 267 s., il. 5. Kukhta B.L. Z istoriyi ukrayins'koyi politychnoyi dumky [From the history of Ukrainian political thought]. K.: Heneza, 1994. 368 s. 6. Mirchuk P. Narys istoriyi Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv [Essay on the history of the Organization of Ukrainian Nationalists]. Tom 1. 1920–1939. L'viv, 2003. 642 s. 7. Nakaz u spravakh vyboriv mistsevykh administratsiy, zemel'nykh komisyi ta vvedennya zahal'noho navchannya molodi [Orders on the election of local administrations, land commissions and the introduction of general youth education]. Litopys UPA. Nova seriya. T. 2. Kyiv-Toronto, 1999. S. 10. 8. «Nasha syla v nas samykh» pro stavlennya OUN do zemel'noho pytannya v Ukrayini [«Our strength in ourselves» about the relation of the OUN to the land issue in Ukraine]. Ukrayins'ke derzhavotvorennya. Akt 30 chervnya 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv / [Pid zah. red. Yaroslava Dashkevycha ta Vasylya Kuka]. L'viv-Kyiv: Literaturna ahentsiya «Piramida», 2001. S. 211. 9. Panchenko V. Ekonomichna stratehiya OUN 1920–1950-ti rr.: rozrobka ta realizatsiya [OUN economic strategy 1920–1950th: development and realization]. K., 2011. 80 s. 10. Panchenko V. Formuvannya natsionalistychnoyi kontseptsiyi ahrarnoho pytannya Mykoloyu Stsibors'kym [Formation of the nationalistic concept of agrarian question by Mykola Scyborsky]. URL: <http://www.uaterra.com.ua/developments/history/modern/Scborskiagro.htm>. 11. Panchenko V. Vid Pershoho do Tret'oho Konhresiv OUN: transformatsiya ekonomichnoyi platformy [From the First to Third Congresses of the OUN: transformation of the economic platform]. URL: <http://www.uaterra.com.ua/developments/history/modern/ounI-III.htm>. 12. Postanovy Tret'oho Nadzvychaynoho Velykoho Zboru Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv, shcho vidbuvsya v dnyakh 21–25 serpnya 1943 r. [Decisions of the Third Extraordinary Grand Collection of the Organization of Ukrainian Nationalists, held in the days of August 21–25, 1943]. B.m., 1943. 23 s. 13. Postanovy Velykoho Zboru Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv // OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsiy ta inshykh dokumentiv z borot'by 1929–1955 r. [Decisions of the Great Meeting of the Organization of Ukrainian Nationalists]. B. m.: Vydannya Zakordonykh Chastyn Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv, 1955.

372 s. 14. Rozporyadzhennya pro vprovadzhennya pryvatnoyi vlasnosti na zemlyu, nadilennya neyu ukrayins'kykh selyan ta spil'nu vlasnist' nad lisamy i vodoyu [Order on the introduction of private ownership of land, giving it Ukrainian peasants and joint ownership of forests and water]. Litopys UPA. Nova seriya. T. 2. Kyiv-Toronto, 1999. S. 4–5. 15. Stakhiv Ye. Rol' Skhidnoyi Ukrayiny u formuvanni novykh ideyno-politychnykh zasad OUN-B [The Role of Eastern Ukraine in Formation of New Ideological and Political Foundations of the OUN-B]. Ukrayins'ka Povstans'ka Armiya v borot'bi proty totalitarnykh rezhymiv / Holova red. kolehiyi Yaroslav Isayevych, uporyadnyk i vidpovidal'nyy redaktor Yuriy Slyvka (Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist', 11 / Instytut ukrayinoznavstva im. I.Krypyakevycha NAN Ukrayiny). L'viv, 2004. S. 51–55. 16. Stsibors'kyy M. Do ahrarnoyi polityky natsionalizmu [To the agrarian policy of nationalism]. Rozbudova natsiyi. 1928. Ch. 9. S. 332–338.

Volodymyr Starka

AGRICULTURAL TRANSFORMATIONS IN THE CONDITIONS OF TOTALITARIAN REGIMES OF THE 1930S-1940S IN THE DOCUMENTARY HERITAGE OF UKRAINIAN NATIONAL LIBERATION MOVEMENT ON THE TERRITORY OF THE EASTERN GALYCHYNA

Studying the history of the Ukrainian peasantry, researches get to know the whole history of the Ukrainian. After all, peasantry in Ukraine is the core of the Ukrainian nation and has become the main creator of its history.

During the 1930s-1940s, Western Ukrainian peasants were hostage to the agrarian reforms of the Polish, Soviet and Nazi governments. Despite the various methods of agrarian reform, the common in the actions of government officials' actions was a desire to use as much as possible the results of the rural population work. Under conditions of totalitarian regimes, the Ukrainian peasantry cherished the hope that some kind of political force would offer an acceptable method of land reform. One of such forces was the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN).

In an effort to get support from the general population, the leaders of the OUN could not avoid the urgent problems of the rural population of Eastern Galychyna, which required the solution of the so-called «land issue» caused by «land hunger» and low agricultural crops of peasant farms.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists, agrarian issue, Eastern Galychyna, program principles, agrarian reform, Great Collection.

УДК 94(477)

Олександр Гулима

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ КРИМСЬКИХ ТАТАР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Охарактеризовано прорахунки та злочини радянської влади, які призвели до проявів колабораціонізму в середовищі жителів Криму під час Другої світової війни. Висвітлено питання про депортацію із Криму етнічних груп та представників кримських татар, на яких покладалася колективна відповідальність за такі прояви. Розкрито наслідки депортації із Криму частини населення для стану його трудових ресурсів.

Ключові слова: колабораціонізм, політика, Крим, татари, переселенці.

Проблема колабораціонізму громадян СРСР у роки Другої світової війни тривалий час спотворювалася радянською історіографією, яка, у дусі марксистсько-ленінської догматики, безапеляційно накладала клеймо «зрадників Батьківщини» та «колабораціоністів», не вдаючись до аналізу причин поведінки як окремих осіб та і цілих народів. Кримські татари одними із перших були віднесені радянськими органами влади до «запроданців, активних пособників і ставлеників німецько-фашистських окупантів», що призвело до трагічних наслідків. На сучасному етапі українського державотворення важливо об'єктивно проаналізувати причини колабораціонізму кримських татар, адже «без знання цієї проблеми неможливий об'єктивний аналіз політики як Німеччини, так і Радянського Союзу в передвоєнний і воєнний періоди» та не можна отримати «... повної відповіді й на історію проблеми антирадянського руху в післявоєнний період, що має велими актуальне значення» [1].

Розглядаючи причини колабораціонізму кримських татар, необхідно виокремити три чинники: національний, демографічний та економічний.

Насамперед зауважимо, що радянська національна політика у Криму не викликала занепокоєння у кримських татар. Початково місцеві органи влади почали розв'язувати «національне питання» у дусі політики «коренізації» – у Конституції Кримської СРР (1921 р.), поряд із російською мовою державною проголошено й татарську [2, с. 127]. Зроблено вагомі кроки у